

HRVATSKI SELJACI I PITANJE VOJNE OBVEZE 1918.-1925.

Bosiljka Janjatović

Od početka Kraljevstva SHS, nastalog 1. prosinca 1918., u koje su ušle hrvatske zemlje - Hrvatska i Slavonija te Dalmacija - iz sklopa Države Slovenaca, Hrvata i Srba kao konstitutivni dio,¹ pitanje izvršenja vojne obveze svih vrsta bilo je izuzetno aktualno i politički veoma osjetljivo. Vojska je u Kraljevstvu (a od Vidovdanskog ustava 1921. - u Kraljevini) SHS bila glavni oslonac uspostavljenoga karađorđevićevskog režima obilježnog jugaunitarizmom i centralizmom, supremacijom Srbije i Srba u odnosu na druge narode i dijelove te nove države. Radilo se zapravo o vojsci Kraljevine Srbije u koju su integrirane jedinice vojske Države SHS odmah početkom prosinca 1918., ali uglavnom bez hrvatskoga (i slovenskog) časničkog kadra. U vojsci Kraljevstva SHS bio je pretežit srbijanski časnički zbor, a ona se osobito u Hrvatskoj, te u Makedoniji, Vojvodini i Crnoj Gori, ponašala kao okupatorska sila. Smatrala se pobjednicom u Prvome svjetskom ratu i "osloboditeljicom" hrvatskih teritorija na koje je došla potkraj rata na poziv Predsjedništva Narodnog vijeća Države SHS da pomogne u smirivanju seljačkih nemira zbog obećane, a neizvršene agrarne reforme. Tada je uređovala ponajviše nasiljem - od batinanja do ubojstava bez suđenja "smirujući" hrvatsko seljaštvo u Srijemu, Slavoniji pa i u Banskoj Hrvatskoj.² Nastavila je na isti način i dalje, pa tako i u tijeku verbalnih prosvjeda protiv novoga državnog ustroja (npr. zbog povika "živjela republika"), izjašnjavanja za republiku ili prigodom uvrede kralja te članova kraljevske kuće. Iako joj je početkom 1919. bilo zabranjeno fizičko kažnjavanje neposlušnika bilo koje vrste, kako vojnika tako i civila, i dalje se vojska nerijetko služila silom, a osobito u vrijeme vojničkih pobun³ i novih seljačkih nemira i buna (npr. u vrijeme velike seljačke bune u sjeverozapadnoj Hrvatskoj u rujnu 1920.), ali i prigodom istraga i kažnjavanja zbog neizvršenja vojne obveze. Uporište za svoje uređovanje imala je u srbijanskim vojnim zakonima, koji su tijekom 1919. i sljedećih godina preneseni i na hrvatsko područje gdje je do tada vrijedio drugačiji način ukupna komuniciranja vojske sa stanovništvom, a i vojna se obveza drugačije ispunjavala, pa se i drugačije kažnjavalo odbijanje njezina izvršenja.

¹ Josip Horvat, *Politička povijest Hrvatske*, Zagreb 1938. i 1990., knj. II; *Građa o stvaranju jugoslavenske države* (I. I. - 20. XII. 1918.), sv. II, Beograd 1964, priredili: dr. Dragoslav Janković i dr. Bogdan Krizman.

² B. Janjatović, *Represija spram hrvatskih seljaka 1918.-1921. godine*, *Časopis za suvremenu povijest*, 1/1993, 25 - 43, gdje je navedena i druga literatura.

³ Isto i Bogumil Hrabak, *Radikalizacija seljaštva u Hrvatskoj i Slavoniji 1919. i 1920. godine*, *Zbornik Historijskog instituta Slavonije*, 10/1973, 13-80; Stanislava Koprivica Oštrić, *Vojnička pobuna u Varaždinu 23. srpnja 1919.*, *Povijesni prilozi*, 2/1983, 65-94.

Pitanje izvršenja vojne obveze u tijeku postojanja Kraljevine SHS, odnosno od 1929. Kraljevine Jugoslavije, bilo je važan dio odnosa njezina stanovništva prema državi, ali i države spram vojnih obveznika. U naslovljenom razdoblju, u vrijeme intenzivne i nasilne karadorđevićevske centralizacije i unitarizacije,⁴ ali i tadašnjih pokušaja hrvatskih oporbenih snaga da se odupru, to je pitanje dobilo posebne značajke. Hrvatska pučka seljačka stranka (HPSS), odnosno od kraja 1920. Hrvatska republikanska seljačka stranka (HRSS), a imala je nesumnjive i snažne utjecaje na hrvatsko seljaštvo, svojom politikom odbijanja monarhije i centralizma-unitarizma te zahtjevima za republikom kao i propagandom svojih ideja poticala je spontani otpor hrvatskog seljaštva protiv svih vrsta vojne obveze u cijelom ovom razdoblju. Nakon ožujka 1925., odnosno nakon HRSS-ovskog priznanja monarhije i Vidovdanskog ustava, smanjuje se i otpor hrvatskog seljaštva izvršenju vojne obveze, ali i dalje ima mnogo pojedinačnih slučajeva.⁵ Otpor seljaštva izvršenju vojne obveze poticali su i socijalisti-komunisti, povratnici iz Rusije, a zatim i članovi novoosnovane (travanj 1919.) Socijalističke radničke partije Jugoslavije komunista), ali zbog drugih razloga. Oni su smatrali, na valu revolucionarnih previranja koja su se iz Rusije proširila i u Državi SHS, a zatim u Kraljevstvu SHS, da valja srušiti novu državu, pri čemu je odbijanje vojne obveze samo početak takva nastojanja. No, kad je Komunistička partija Jugoslavije potkraj 1920. zabranjena i od kada je prešla u ilegalnost, ima i sve manje utjecaja u hrvatskom selu, pa više i nema posebnu ulogu u poticanju nezadovoljstva spram vojne obveze.

Kako je država i tada i kasnije protiv neposlušnika bilo koje vrste istupala nasiljem, u to je vrijeme izvršenje vojne obveze bilo gotovo uvijek popraćeno nasiljem vojske, upravnih organa vlasti i osobito žandarmerije spram vojnih obveznika, i to ne samo zbog odbijanja izvršenja nego i zbog načina njezina ispunjavanja.⁶

1.

Vojska Kraljevstva (Kraljevine) SHS, nastavljajući na tradiciji srbijanske vojske, veliku je pozornost posvetila izvršenju svih oblika vojne obveze od ispunjavanja vojnog roka novaka do izvršenja pričuvne vojne obveze i osobito osiguravanja opskrbe vojne komore. Ispunjavanje tih obveza moralo se odvijati prema srbijanskim vojnim zakonima i običajima koji na području Hrvatske nisu bili poznati, a nisu bili ni na vrijeme priopćeni vojnim obveznicima, pa tako i hrvatskim seljacima, najbrojnijem sloju hrvatskog stanovništva. Srbijanski vojni zakoni i odredbe protegnuti su u početku Kraljevstva SHS na područje Hrvatske po naredbi vrhovnoga vojnog komandanta regenta Aleksandra Karađorđevića, koji je vladao umjesto svog oca, bolesnog kralja Petra I. Naredba je donesena 28. travnja 1919., a u njoj je navedeno da se područje Hrvatske smatra zaposjednutim, tj. osvojenim teritorijem. Po toj su naredbi vojni sudovi postali nadležni i za građanske osobe optužene po vojno-kaznom zakoniku Kraljevine Srbije, kao i za optuženike za neka djela (npr. ubojstva, krađu državne imovine, razbojništvo, hajduko-

⁴ B. Janjatović, Karađorđevićevska centralizacija i položaj Hrvatske u Kraljevstvu (Kraljevini) SHS, Časopis za suvremenu povijest, 1/1995, 55-77.

⁵ Rudolf Horvat, Hrvatska na mučilištu, Zagreb 1942. i 1992., na v. mj.

⁶ Vidi bilj. 2; R. Horvat, Hrvatska, na v. mj.

vanje itd.) iz srbijanskoga vojnog zakonika. Regentovim ukazom od 19. kolovoza 1919. vojni srbijanski zakoni su protegnuti na cijelo područje Kraljevstva SHS, ali u Hrvatskoj nisu bili odmah objavljeni.⁷ Ti zakoni, kao i njihove dopune donesene tijekom vremena, bili su u potpunoj suprotnosti s praksom i običajima u izvršenju vojne obveze svih vrsta - od vojnih poreza i pririza, pozivanja novaka i izvršenja redovnoga vojnog roka do opskrbe vojne komore i obavljanja pričuvne vojne obveze koji su vrijedili na području Hrvatske za vrijeme Austro-Ugarske Monarhije.⁸ Uloga i zadaća vojske Kraljevine SHS, kao ni izvršenje vojne obveze nisu se bitno izmijenili ni kasnije raznim ukazima i naredbama, pa ni u Zakonu o ustrojstvu vojske i mornarice od 9. kolovoza 1923.⁹ Vojsci su u primjeni spomenutih zakona umnogome pomagale upravne vlasti i navlastito žandarmerija, poluvojna organizacija osnovana 26. veljače 1919. Ona je također potpuno služila karadorđevičevskom režimu, a ponajprije u praćenju i kažnjavanju politički nepoćudnih osoba ili neposlušnika bilo koje vrste.¹⁰

2.

Prema srbijanskom vojnom zakonu novačenje vojnika se obavljalo nekoliko puta na godinu, a ponajviše u proljeće i u jesen. Odlazak na odsluženje vojnog roka ovisio je o potrebama vojske, pa i o političkim prilikama. Novaci su često u vlastitoj organizaciji putovanja odlazili u određenu vojnu jedinicu, što je bila velika promjena u odnosu na razdoblje do prosinca 1918. zato što su tada austrougarske vojne komande vodile brigu i o odlasku, odnosno putovanju vojnih obveznika do odredišta, odnosno do jedinice. Nova je praksa za većinu seoskih mladića bilo to teža što su od početka Kraljevstva SHS novaci iz Hrvatske trebali svoj vojni rok odslužiti npr. u Makedoniji ili u južnoj Srbiji, pa je u tadašnjim prometnim uvjetima (putovanje iz Zagreba do Beograda trajalo je gotovo cijeli dan kad bi se putovalo brzim vlakom) takvo putovanje trajalo i po tjedan i više dana. Teškoće prigodom takvih putovanja izazivale su spontano nezadovoljstvo, a ono se još produbljivalo pod utjecajem spomenute propagande kako HPSS-a tako i socijalista-komunista. Usto, prema srbijanskim zakonima za odlazak novaka u vojsku bili su odgovorni "starješine zadruga", odnosno općinski ili gradski načelnici, civilne osobe. Oni su morali pred vojnim sudom odgovarati ako odlazak novaka u vojsku ne bi tekao onako kako su ga zamislile vojne vlasti. Budući da u hrvatskim selima u to vrijeme više nije bilo mnogo zadruga, vojne su vlasti za kažnjenje ili odbijanje izvršenja vojne obveze od strane unovačenih mladića optuživale i odmah kažnjavale, često batinama, pa i ubojstvima, rodbinu unovačenih mladića - oca, braću, majku, sestre, žene ili drugi bliski rod. Rođaci bi isto bili uhićeni i odvedeni kao taoci u vojni, žandarmerijski ili zatvor upravnih vlasti sve dok žandari ili vojska ne bi uhvatili unovačnog mladića ili se

⁷ Službene novine, br. 91 iz 1919.

⁸ O tome je pisao Milan Rojc (Zagreb, 1855-1946), dugogodišnji povjerenik za unutrašnje poslove Zemaljske vlade u Zagrebu još tijekom 1920., kad je bio pouzdanik uspostavljenog režima i pripadnik vladajuće Demokratske stranke; objavio je to u svojoj knjižici "Za bolju budućnost naše Kraljevine", koja je objavljena u Zagrebu. Slična je gledišta ponovio i kad je napustio vladajuću stranku u svom članku "Prilike u Hrvatskoj", objavljenom u časopisu Nova Evropa, Zagreb, knj. 2/1921, 46-71.

⁹ Službene novine, br. 203 iz 1923.

¹⁰ Zakon o ustrojstvu žandarmerije donesen je tek potkraj 1921. (Službene novine, br. 73 iz 1922.).

on sam ne bi predao. Takva praksa bila je u Hrvatskoj nepoznata i s pravom je izazivala nezadovoljstvo. Tijekom 1919. odaziv novaka na odsluženje vojnog roka na području Hrvatske uglavnom nije tekao prema zamislima vojnih vlasti, a bilo je i pojava bijega iz vojarnica i u Hrvatskoj i u drugim dijelovima države. Zato je 1920. pooštren nadzor na izvršenjem vojne obveze novaka. Nastavilo se to i sljedećih godina, a osobito tijekom 1921. i 1922. ali i dalje.¹¹

Pitanje izvršenja vojne obveze imalo je i druge sastavnice. Osobito su u hrvatskim selima bile sporne pričuvna vojna obveza i opskrba vojne komore vučnom stokom i kolima, koje su obveze, ovisno o potrebama vojske, ali i o političkim prilikama, mogle biti određene i nekoliko puta na godinu. I u Austro-Ugarskoj hrvatski su seljaci imali takve obveze, ali su ih drugačije ispunjavali; država je pitanja opskrbe vojne komore rješavala porezima ili drugom novčanom naknadom, a i pitanje odlaska u pričuvnu službu moglo se riješiti na isti način ili su se rezervisti pozivali u vrijeme kad nije bilo intenzivnih poljskih radova. Od početka Kraljevstva SHS vojne su vlasti po svojoj procjeni propisivale opseg i vrijeme pričuvne vojne obveze; često se ona morala obavljati u vrijeme najvećih poljskih radova, a ponajčešće su joj bili podvrgnuti siromašniji seljaci, dok su se bogatiji i utjecajni mogli iskupiti mitom. Usto, seljake je navlastito pogađala obveza opskrbe vojne komore vučnom stokom (ponajprije konjima) i kolima za koju nisu dobivali nikakvu novčanu naknadu, pa bi nakon šest tjedana i više koliko je trajala ta obveza stoka i kola bili vraćeni u gotovo neupotrebljivom stanju. O tom je problemu pokrajinski namjesnik za Hrvatsku i Slavoniju Juraj Demetrović, tada čovjek povjerenja režima¹², izvijestio potkraj 1921. Ministarstvo unutrašnjih poslova u Beogradu i ustvrdio da način opskrbe vojne komore izaziva nezadovoljstvo te je predložio da bi ga valjalo zamijeniti najprije pravednom naknadom seljacima za upotrebu njihovih kola i konja, a zatim zamijeniti nekim drugim načinom. Naglasio je da su u vrijeme Austro-Ugarske pozive za vojnu vježbu seljacima slale vojne vlasti, a ne općine kako se zahtijeva u Kraljevini SHS; založio se da u buduće vojne vlasti tako postupaju, jer seljaci smatraju da općine u rasporedu vojne obveze i opskrbe komore rade po svojoj volji, pa pružaju otpor.¹³ No, unatoč tome vojne vlasti nisu ništa mijenjale; i dalje su radile po istom obrascu.

U uskoj vezi s izvršenjem vojne obveze i međuodnosa vladajućeg poretka i hrvatskih seljaka odnosno seljaka spram države tih je godina posebnoj paski vojnih vlasti bila izložena korespondencija vojnih obveznika rodbini i prijateljima, kao i njihovi odgovori vojnim obveznicima. Naime, vojne su vlasti u uskoj suradnji s upravnim vlastima, kontrolom te korespondencije ispitivale raspoloženje hrvatskog stanovništva prema državnoj vojsci i prema načinu i opsegu vojne obveze svih vrsta. U toj je korespondenciji ostavila traga spomenuta HPSS (HRSS)-ovska propaganda, kao i propaganda socijalista-komunista, a reagiranje nasiljem vojnih i upravnih vlasti na takvo dopisivanje

¹¹ Vidi bilj. 4; Hrvatski državni arhiv (dalje: HDA), razni spisi iz zbirke RKP tijekom 1920. i sljedećih godina.

¹² O njemu vidi Hrvoje Matković, Svetozar Pribičević i Samostalna demokratska stranka do šestojanuarske diktature, Zagreb 1972, 105.

¹³ HDA, PRZV 6-14 18381 Prs 1921 i 20458 Prs 1921.

pokazalo je kako se vojska kao udarna snaga režima odnosila spram tako izražene oporbe hrvatskih seljaka.¹⁴

3.

Karadorđevićevski unitarističko-centralistički ustroj vlasti reagirao je na svaku pojavu oporbe ponajprije nasiljem. Navlastito se to odnosi na pitanje izvršenja vojne obveze, što dakako govori o ulozi vojske u Kraljevini SHS, ali i o cijelom sustavu vlasti.¹⁵ Tijekom 1919. i 1920. vlasti su nastojale suzbiti pojavu odbijanja vojne obveze, pa su počele kažnjavati čak i one osobe koje su nagovarale novake ili druge vojne obveznike na neposluh; štoviše kazne za nagovaranje na neposluh bile su mnogo oštrije od samog odbijanja vojne obveze.¹⁶ No, kako je odbijanje vojne obveze postalo sve učestalije, vlasti su sve oštrije istupale prema odbjeglom vojnim obveznicima i njihovoj rodbini. Gotovo da nije bilo sela, osobito u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, gdje nije bilo vojne, a ponajčešće žandarske intervencije u povodu izbjegavanja vojne obveze. U takvim su prigodama žandari u prvom redu istupali nasiljem, batinama, kundačenjem, pa i mecima te ubojstvima. Nastojali su na svaki način prisiliti rodbinu odbjeglih da im kažu gdje se nalaze vojni obveznici.¹⁷ Osobito je u hrvatskoj političkoj javnosti odjeknula žandarska intervencija u selu Sladojevci blizu Podravske Slatine u rujnu 1920. Prigodom hvatanja vojnih bjegunaca žandari su ubili troje stanovnika tog sela i teško ranili jednoga. Uhitili su i brojne muškarce i žene te ih zlostavljali kako bi saznali gdje se nalaze odbjegli vojni obveznici. Zbog opsega tog nasilja čak je Zemaljska vlada u Zagrebu pokrenula istragu, ali se žandarima unatoč tome što je utvrđeno nasilje nije ništa dogodilo. Nije se ništa promijenilo ni nakon što je ta ista vlada javno odbila pravo vojnim vlastima na uzimanje talaca, tj. uhićenje rodbine odbjeglih obveznika i nakon što je osudila žandarsko zlostavljanje seljaka.¹⁸

Do prave eskalacije nasilja i vojske i žandarmerije zbog neizvršenja vojne obveze u Hrvatskoj je došlo tijekom ugušivanja velike seljačke bune u Bjelovarsko-križevačkoj, Zagrebačkoj i Varaždinskoj županiji u rujnu 1920. Buna je izbila zbog općega nezadovoljstva hrvatskih seljaka novom vlašću, a navlastito zbog odmjerenja dvomjesečne pričuvene vojne obveze u jeku poljoprivrednih radova; usto brojni su seljaci na tu vježbu morali doći s konjima i kolima, a vojne su vlasti već tijekom ljeta 1920., uoči bune, žigosale i popisale raspoloživu stoku. Veliku ulogu u pokretanju te bune imala je Hrvatska pučka seljačka stranka, ali se buna širila i spontano zato što su seljaci shvatili žigosanje i popis stoke uvođenjem države u njihov posjed. Buna je ugušena u krvi: ubijena su petnaestorica seljaka (u tijeku bune poginulo je i deset vojnika odnosno

¹⁴ O tom problemu čuva se niz spisa u HDA, u Presjedništvu Zemaljske vlade, odnosno Pokrajinske uprave za Hrvatsku i Slavoniju, ali i u zbirkama Razni kazneno-politički spisi, te Politička situacija (grupa XXI), u nekadašnjem Arhivu Instituta za suvremenu povijest.

¹⁵ Horvat, Hrvatska, na v. mj.

¹⁶ Npr. Sudbeni stol u Varaždinu je u to vrijeme proveo nekoliko sudskih procesa tog sadržaja: HDA, RKP, SSV I, kut. I, optužnica i presuda protiv Stjepana Biščana, SSV I, 1186/1920, 1203/1920, SSV I, 43/1921.

¹⁷ HDA, grupa XXI, inv. br. 107, 197, 225, gdje se čuva niz spisa o žandarskom nasilju u selima Paveliću, Ruševcu, Svilajcu, Zrinu itd.

¹⁸ HDA, grupa XXI, inv. br. 225; vidi i Rojc, Prilike u Hrvatskoj, n. dj.

žandara i općinskih činovnika). Stotine seljaka i nekolicina žandara i vojnika bili su lakše i teže ranjeni. Nakon bune na stotine je seljaka podvrgnuto dugim žandarским i sudskim istragama, koje su često bile popraćene nasiljem (npr. jedan je sluga u mlinu u Ivanovom selu izdržao 151 batinu, seljacima su čupani brkovi, bili su izvrgnuti hladnoći i gladi itd.). Sudski procesi protiv vojnih obveznika završeni su kaznama od nekoliko mjeseci do desetak i više godina zatvora ili robije s tim što mnogima nije bio uračunan višemjesečni pritvor odnosno sudski zatvor. Vojska je imala punu potporu upravnih vlasti u suzbijanju izbjegavanja vojne obveze.¹⁹ No, ni tako drastične kazne nisu spriječile odbijanje vojne obveze od strane brojnih hrvatskih seljaka.

Osobito je mnogo odbijanja vojne obveze diljem Hrvatske bilo tijekom 1921. i 1922. godine, iako više ne tako masovnog kao u vrijeme velike seljačke bune u rujnu 1920. Žandari su i dalje istupali protiv vojnih bjegunaca nasiljem. U tome ih nisu prekidale niti naredbe ministra vojnog od 15. lipnja i 26. srpnja 1921. po kojima nisu trebali ići u jedinice novaci regrutirani 1920. kao ni oni koji se nisu odazvali pozivu a bili su unovačeni ranijih godina.²⁰ Potvrđuje to i odluka vlade u Beogradu donesena 23. lipnja 1921. na prijedlog hrvatskog bana dr. Tomislava Tomljenovića.²¹ Tada je žandarima opet odobreno da pucaju po vojnim bjeguncima - što je bilo privremeno zabranjeno nakon nasilja spram seljaka tijekom 1919. i 1920. godine.²² No, 25. listopada 1921. ministar vojni je povukao svoje naredbe iz lipnja, odnosno srpnja, pa su opet bile legalne potrage za vojnim bjeguncima, a i žandarima je formalno dopuštena upotreba oružja pri uredovanju.²³ Prigodom tih potraga bilo je mnogo sukoba žandara sa seljacima; o tome svjedoči niz primjera. Tako su u siječnju 1921. žandari u selu Bedencu pokraj Ivanca tražili novaka koji se nije na vrijeme vratio u svoju jedinicu nakon kraće bolesti. Tom prigodom ranili su tog novaka i njegova oca, a majku i sestru su pretukli. Kako su i sami bili ozlijeđeni, povukli su se iz sela, ali su se vratili nakon nekoliko dana i uhitili su cijelu obitelj. Odveli su ih u zatvor. Uhićeni novak i njegov otac ostali su u zatvoru sve do prosinca 1921. Cijeli se slučaj vukao sve do 1929. kad su seljaci pomilovani; istrazi su ovaj put bili podvrgnuti i žandari, ali je njihova odgovornost za sukob riješena tako da su premješteni u drugo mjesto, a svaka istraga protiv njih je prestala 1930. godine.²⁴ Slično se dogodilo u istom mjestu potkraj siječnja 1921.; tom je prigodom jedan seljak ostao invalid i bez prava na odštetu.²⁵ U potrazi za vojnim bjeguncima u okolici Ivanca svibnja 1921. ubijena su dvojica seljaka, a rođaci odbjeglih obveznika su bili uhićeni i odvedeni u zatvor. Pušteni su tek nakon nekoliko mjeseci.²⁶ Takvih ili sličnih primjera bilo je i tada i kasnije diljem Hrvatske; ovdje ih nećemo opisivati zbog raspoloživa prostora u časopisu.

¹⁹ B. Janjatović, Izvještaj bana Matka Laginje o pobuni seljaka u sjeverozapadnoj Hrvatskoj u rujnu 1920. godine, Časopis za suvremenu povijest, 1/1992, 257-293; ista, Represija, n. dj. na v. mj.

²⁰ HDA, PRZV 6 - 14 14800 Prs 1921.

²¹ Bio je ban u dva navrata; prvi put od prosinca 1919. do veljače 1920., a drugi put od ožujka do srpnja 1921.

²² HDA, PRZV 6 - 14 9004 Prs 1921.

²³ HDA, PRPU 6 - 14 698 Prs 1923.

²⁴ HDA, RKP, SSV I 108/1921.

²⁵ Isto, 113/1921.

²⁶ Isto, 139/1921.

4.

Od polovice 1921. organi vlasti su protiv vojnih neposlušnika uvele i novu praksu. U vrijeme potrage za vojnim bjeguncima (bilo novacima, bilo pričuvnim vojnim obveznicima), tijekom tzv. četovanja vlasti su odredile da seljaci imaju sami snositi troškove smještaja žandarskih "pomoćnica", tj. žandarskih jedinica ili njihovih dijelova, od prehrane dio prenoćišta. Bili su to novi povodi za nasilje. Žandari su bili i prije bezobzirni tražeći vojne bjegunce, a sada su isto tako bili oštri prigodom ubiranja sredstava za svoje izdržavanje dok su bili u pojedinom selu. Bili su nesmiljeni toliko da su brojni seljaci morali prodati svoju stoku ili drugu imovinu na dražbi kako bi mogli platiti svoj dio u potraživanju u pravilu golemih svota za navedena "četovanja". Često su "četovanja" trajala i po mjesec i više dana, pa su i troškovi bili visoki. Jedna od prvih potraga za vojnim bjeguncima koja je završila "četovanjem" dogodila se polovicom 1921. u selima oko Preloga. Polovicom lipnja 1921. u Prelogu se trebalo okupiti više od 600 vojnih obveznika kako bi bili prebačeni u jedinice diljem države radi izvršenja redovne vojne obveze. Veliki broj obveznika stigao je u Prelog u pratnji svoje rodbine. Već tijekom dana došlo je do sukoba sa žandarima. Vlasti su taj sukob proglasile napadom na žandarsku postaju, a zatim su cijeli događaj ocijenile kao bunu za koju su okrivile Hrvatsku republikansku seljačku stranku i njezina vođu Stjepana Radića. Tijekom sukoba vojni su obveznici počeli bježati, pa su žandari uhitili neke od njih. Pozvali su u pomoć pojačanje iz Čakovca; drugi dan je u Prelog došlo 55 žandara i 10 vojnika na konjima kako bi mogli izvršiti masovna uhićenja novaka. Uspjeli su uhititi tek dvadesetak osoba i odvesti ih u zatvor u Varaždin. Oko 500 novaka upućeno je u jedinice, a oko 100 njih se razbježalo po okolnim selima, odakle su otišli u Mađarsku.²⁷ Odmah zatim počelo je "četovanje" oko 70 žandara koji su iz Zagreba stigli u Međimurje tijekom lipnja 1921. Osobito su se okomili na selo Donju Dubravu u blizini Čakovca. Protražili su selo, ali nisu našli odbjegle novake koje su roditelji poslali u Mađarsku. Zato su seljaci Donje Dubrave morali platiti troškove "četovanja". Naplaćivanje nije išlo lako, pa su žandari seljacima zaplijenili stoku i odveli je na sajam u Čakovec. Ovdje su seljaci kupili vlastita stoku i tako otplatili "dugove". Otplata "dugova" povlačila se još tijekom 1922. godine.²⁸ Nakon svega organiziran je i sudski proces pred Sudbenim stolom u Varaždinu. Državni je tužitelj podigao optužnicu protiv 27 seljaka 23. srpnja 1921., a rasprava je održana tek 1. svibnja 1923. Sedam je optuženika osuđeno na 30 dana zatvora, a ostali su pušteni. Nakon žalbi osuđena sedmorica je pomilovana, ali su ipak gotovo dvije godine bili pod sudskom istragom boravci duže ili kraće vrijeme u zatvoru.²⁹

Tijekom lipnja "četovanje" je organizirano i u brojnim drugim mjestima diljem Hrvatske. Tako su u Kamenskom žandari uhitili 31 odbjeglog vojnog obveznika.³⁰ U Đurđevcu i njegovoj okolici "četovanje" je završilo uhićenjem po 55 vojnih obveznika u samom Đurđevcu i u Popovači, dok su 34 uhićena u Virju.³¹ U selima oko Bjeļovara

²⁷ HDA, grupa XXI, inv. br. 360, inv. br. 443, inv. br. 449.

²⁸ HDA, PRPU 6 - 14 7595 Prs/1922.

²⁹ HDA, RKP, SSV I - 679/1921.

³⁰ HDA, grupa XXI, inv. br. 363.

³¹ HDA, PRPU 6 - 14 9650 Prs 1921; 6 - 14 10860 Prs 1921.

izbjegavanje vojne obveze bilo je često³²; zato su i ovdje u lipnju 1921. žandari organizirali "četovanje". U selima Peterancu i Drnju došlo je do sukoba žandara i vojske sa seljacima. Zbog toga je pokrenut krivični postupak protiv desetorice seljaka i oni su početkom rujna 1921. bili osuđeni na po šest tjedana zatvora.³³ U selu Prugovcu blizu Kloštra Podravske žandari su ljeti 1921. uhitili 18 seljaka kad nisu pronašli vojne obveznike. Uhićene su predali sudu u Đurđevcu.³⁴ Takvih i sličnih slučajeva bilo je i u drugim mjestima tijekom sljedećih mjeseci 1921.: tako u selu Strašnik u općini Gora, u Sv. Petru Orehovac u blizini Križevaca, u okolici Velike Gorice itd.³⁵ Posebno je teške posljedice imao sukob seljaka sa žandarima u selu Klenovac blizu Varaždina početkom rujna 1921. U sukobu sa žandarima ubijeni su Florijan Tepeš, otac desetero djece i Juraj Tepeš, otac jednog djeteta. Ranjena su još dvojica seljaka. Nakon toga žandari su optužili niz seljana, a među njima i ženu ubijenog Tepeša Antoniju. Svi su optuženi izvedeni pred sud u Varaždinu koji je 1922. proveo raspravu. A. Tepeš je oslobođena, ali je ipak provela nekoliko mjeseci u zatvoru i ostala bez ikakve odštete iako se ustanovilo da nije ništa skrivila.³⁶

Razmjere problema izvršenja vojne obveze pokazuje velik broj slučajeva iznesenih u posebnoj nizu spisa sačuvanom u Predsjedništvu Pokrajinske uprave za Hrvatsku i Slavoniju potkraj 1921. pod naslovom "Otpor i neposluš protiv vojnoj dužnosti".³⁷ Radilo se o 6-tjednoj pričuвної vojnoj vježbi i vojni obveznici u selima oko Sv. Ivana Zeline, Dugog sela, Slavenskog Broda, Križevaca, Siska, Bjelovara, Varaždina, Koprivnice te Novske pokušali su upozoriti vlasti da su te obveze nepravedno odmjerene. Sporno je osobito bilo opskrblijvanje vojne komore konjima i kolima. Iz spisa se vidi da se ponajviše radilo o masovnom prosvjedovanju, a u manjem broju slučajeva o odbijanju vojne obveze. Seljaci su prosvjedovali zbog dužine održavanja vježbe te zbog naredaba da se na vježbu dovedu kola i konji. Uzalud su se nadali da će vlasti uvažiti njihove razloge. Vlasti su na prosvjede odmah reagirale povećanjem broja žandara u nizu žandarskih postaja na tom području. Donijele su i odluku da se neposlušnici kazne po Zakonu o zaštiti države, odnosno da se predaju vojnim sudovima. Štoviše, pokrajinski namjesnik J. Demetrović uputio je podređenim organima vlasti nalog da kažu seljacima kako će svaki od njih za neposluš biti kažnjen s pet godina robije, a da će za nagovaranje na prosvjedovanje biti izrečene još oštrije kazne.³⁸ Jedan od prvih prosvjeda zbilo se u Sv. Ivanu Zelini 6. studenoga 1921. Oko 500 seljaka (iz Belovar Moravča,

³² Ovdje je i velika seljačka buna u rujnu 1920. pokazala raspoloženje seljaštva spram vojne obveze. U selima oko Bjelovara uzgajali su se i rasni konji, pa je vojska bila zainteresirana da dođe do njih, a jedan od načina bila je pričuvna vojna obveza; to je ujedno bio i jedan od važnih razloga seljačkog otpora. Instrukтивно je u tom pogledu mišljenje velikog župana Zagrebačke županije o izbjegavanju vojne obveze. On je u jednom dopisu Zemaljskoj vladi istaknuo da je izbjegavanje vojne obveze osobito često u krajevima gdje je buknula seljačka buna rujna 1920. i gdje su bile izrečene brojne kazne zbog toga. Istaknuo je da se nasiljem neće spriječiti odbijanje vojne obveze, nego će se silom samo onemogućiti ekscesi. (HDA grupa XXI, inv. br. 421).

³³ HDA, PRZV 6 - 14 12109 Prs 1921; grupa XXI, inv. br. 364.

³⁴ Isto, 6 - 14 11411 Prs 1921. i 12179 Prs 1921.

³⁵ Isto, 6 - 14 14095 Prs 1921; 11606 Prs/1921, 11755 Prs 1921.

³⁶ HDA, PRZV 6 - 14 14669 Prs 1921; RKP, SSV I 946/1921.

³⁷ HDA, PRPU 6 - 14 18272 Prs 1921.

³⁸ HDA, PRZV 6 - 14 18516 Prs 1921.

Novog Marofa, Zlatara, Dugog sela, Križevaca i Vrbovca) došlo je obavijestiti kotarskog predstojnika da ne žele ispuniti takvu obvezu. Dok su oni ušli u urede kotarskog predstojništva oko 2000 seljaka okupilo se pred zgradom. Kotarski je predstojnik odmah izvijestio o događaju Pokrajinsku upravu u Zagrebu. Ta je uprava donijela odluku da se pojačaju žandarske postaje u svim spomenutim mjestima, iako su brojni seljaci krenuli u određene im jedinice kako bi izvršili tu obvezu. Ubrzo su uhićeni kolovođe prosvjeda. Izvedeni su pred vojni sud gdje su početkom 1922. godine osuđeni na po dvije godine tamnice.³⁹

U selima oko Sl. Broda nije se odazvalo oko 500 vojnih obveznika, pa su vlasti odlučile da se neposlušnici predaju sudu. Žandarske postaje u Oriovcu, Pleternici, Andrijevcima, Sibirju, Novoj Kapeli, Garčinu i Vrpolju predale su početkom 1922. krivične prijave protiv brojnih seljaka, a među njima se našao i narodni zastupnik s liste HRSS-1 Ivan Čaldarević.⁴⁰

Protiv odmjerenje vojne obveze prosvjedovali su 6. studenog 1921. seljaci u Brckovljanima blizu Dugog Sela; dugoselski kotarski predstojnik riješio je slučaj opsežnom žandarskom intervencijom. Usto, početkom 1922. stotinjak je seljaka optuženo po Zakonu o zaštiti države, ali nema podataka kako je završio taj sudski proces.⁴¹

Posebno je oštar bio obračun vlasti sa seljacima Krapja, sela u okolici Novske. Ti su seljaci razoružali žandare kad su tjeroali vojne obveznike iz susjednog sela Subotske na izvršenje vojne obveze. I to se dogodilo 6. studenoga 1921. Ministarstvo unutrašnjih dila iz Beograda naredilo je pokrajinskom namjesniku da pošalje četvu vojnika u Krapje na teret tamošnjih seljaka. Iz Zagreba je poslan "brahium vojske i žandarmerije" na čelu s vladinim tajnikom Vladimirom Derkosom, "brahijalnim povjerenikom". Uhićeno je oko 150 seljaka, a nakon nekoliko dana opsežne istrage u zatvoru ih je ostalo pedesetak. Mnogi od njih su predani sudu. "Četovanje" vojske i žandara trajalo je desetak dana, a seljaci Krapja morali su platiti za njihovo uzdržavanje 63.000 dinara. Bila je to golema svota za siromašno Krapje, pa su seljaci uložili žalbu kako bi se svota smanjila. Unatoč namjesnikovu obećanju nisu bili oslobođeni plaćanja. Cijeli se slučaj otegnuo do početka 1923. godine, kad još 13.239 dinara nije bilo podmireno.⁴²

Protiv vojne obveze prosvjedovali su tada i seljaci u Vrbovcu blizu Zagreba i u Bošnjacima blizu Županje, ali njihovi prosvjedi nisu imali takve razmjere; no, i ti su seljaci bili predani sudovima.⁴³

I sljedeća, 1922. godina počela je s "četovanjem". U vrijeme potrage za vojnim bjeguncima u prvoj polovici siječnja trebalo je trajati "četovanje" u selu Martinska Ves blizu Siska. U tom je selu potkraj 1921. godine 65 seljaka izbjeglo vojnu obvezu, pa su "četovanjem" vojne i upravne vlasti htjele odbjegli obveznike silom odvesti u jedinice. "Četovanje" je trajalo sve do ožujka 1922. kad su se iz sela povukla posljednja četiri žandara, iako je glavnina žandara otišla iz sela još 19. veljače. Općinski odbor u Martinskoj Vesi je već na početku "četovanja" odredio da rodbina za svakog odbjelog

³⁹ HDA, PRPU 6 - 14 19022 Prs 1921.

⁴⁰ Isto, spis br. 6 - 14 19022 Prs 1921.

⁴¹ Isto, spis br. 6 - 14 18272 Prs 1921; br. 6 - 14 18381 Prs 1921.

⁴² Isto, spis br. 6 - 14 19022 Prs 1921; br. 6 - 14 45 Prs 1922, br. 6 - 14 7099 Prs 1923.

⁴³ Isto, spis br. 6 - 14 18272 Prs 1921.

ima platiti po 800 kruna. Prigodom potrage žandari su uhvatili desetak vojnih bjegunaca, a dvadesetak ih se samo prijavilo i predalo vlastima. Izdano je 55 plaćevnih naloga na po 800 kruna za bjegunce koje žandari nisu uspjeli uhvatiti, a također za one koji su se sami predali. Bilo je i ovrhe jer svi nisu mogli platiti odmjereni iznos. Usprkos svemu od seljaka Martinske Vesi tada je ubran golem iznos od 35.000 kruna. Od tog je iznosa po 300 kruna vraćeno rodbini onih koji su se sami prijavili. Samo je jedna udovica dobila natrag cijeli uplaćeni iznos, tj. 800 kruna.⁴⁴

U dostupnoj građi nema više podataka o "četovanjima", što dakako ne znači da takvih načina smirivanja hrvatskog sela nije bilo i u sljedećim godinama. No, hrvatsko se selo nakon nemira i buna tijekom 1918. do kraja 1920., a zatim nakon opsežnih prosvjeda i odbijanja vojne obveze tijekom 1921. i 1922. uglavnom više ne odupire tom žestinom državi i njezinoj vojsci te uredno izvršava vojnu obvezu. Tome su svakako pridonijele ovdje spomenute represije i oštre kazne. Ali, iako je mirmo, nije i pokoreno.⁴⁵

Pokazuju to brojni pojedinačni slučajevi neizvršenja vojne obveze, kako novaka tako i onih vojnih obveznika koji su bili pozvani na vojnu vježbu.⁴⁶ Takvih je slučajeva bilo mnogo sve do kraja naslovljenog razdoblja. I u tim slučajevima žandari su diljem Hrvatske nasiljem uređovali. Gotovo da nije bilo ni jednog takvog slučaja gdje žandari u potrazi za vojnim bjeguncima ili prigodom njihova uhićenja nisu ranili vojnog obveznika ili njegovu najbližu rodbinu; bilo je i ubojstava. Ovdje nećemo isticati takve slučajeve jer bi opisivanje svakog od njih donijelo samo popis velikog broja osoba i mjesta, a ne bi omogućilo nove zaključke.⁴⁷

5.

Poseban pokazatelj odnosa organa vlasti spram vojnih obveznika, a i suprotno, bila je korespondencija vojnika upućena rodbini i prijateljima te njihovi odgovori. Vojne vlasti, nezadovoljne ne samo odzivom novaka na odsluženje redovitog vojnog roka kao i pričuvnih vojnih obveznika nego i njihovim ponašanjem prigodom odlaska u jedinice, pa i za vrijeme vojne obuke odnosno vježbe, budno su pratile spomenuto dopisivanje. U pismima su se vojnici često žalili na prilike u jedinicama kamo su obično stizali nakon duga i neorganizirana putovanja; prigovarali su ponajčešće zbog hrane i smještaja, ali i zbog odnosa nadređenih nižih i viših časnika prema novacima i drugim vojnicima.⁴⁸

⁴⁴ Isto, spis br. 6 - 14 859 Prs 1922.

⁴⁵ Horvat, Hrvatska, n. dj. na v. mj.; J. Horvat, Politička, n. dj. na v. mj.

⁴⁶ B. Janjatović, Kastavci i vojna obveza u razdoblju između dva svjetska rata, Vjesnik Povijesnog arhiva Rijeka 1995.

⁴⁷ Spisi o takvim slučajevima sačuvani su u HDA, u spisima Predsjedništva Pokrajinske uprave u Zagrebu koja je početkom 1925. godine likvidirana; ima ih i u zbirci Politička situacija, grupa XXI, a također u zbirci RKP, npr. SSV I - 618/1923, I-936/1923, I-14/1924. itd.

⁴⁸ Predstojništvo kotarske oblasti u Samoboru izvjestilo je velikog župana Zagrebačke županije svojim dopisom br. 12 Prs od 14. VI. 1921. da vojnici iz Hrvatske i Slavonije koji se nalaze u Crnoj Gori i Albaniji bježe iz jedinica zato što srpski oficiri postupaju prema njima nečovječno, a u jedinicama vlada glad i nečistoća. Usto, naglasilo je predstojništvo, pronose se glasovi da su općinski činovnici za vojnike koji se nazivaju dobrovoljcima primali od države po 1.000 kruna zato što su ih uputili u vojsku. (HDA, zbirka Politička situacija, grupa XXI, inv. br. 421).

Odvajene od kuće i smještene u nepoznatim krajevima, vojnike su zanimala prilika u njihovim selima, a i mogućnost dolaska kući na odmor kao i mogućnosti skraćivanja vojne obveze. Zato su rado čitali vijesti koje su dobivali od rodbine o takvim mogućnostima. Jedno je vrijeme bilo rašireno i mišljenje, kojemu su umnogome pridonijeli spomenuta propaganda i zahtjevi za promjenama u unutrašnjem ustrojstvu države, a samim tim i u vojsci. Odnosilo se to kako na propagandu i zahtjeve Hrvatske pučke, odnosno republikanske, seljačke stranke tako i na socijaliste-komuniste i povratnike iz Rusije. Širile su se vijesti da će u Hrvatskoj biti proglašena republika, da više neće biti kraljevske vojske, pa dakle niti vojnog roka izvan Hrvatske. Iz toga su, sudeći prema pismima koja su vojnici dobivali ili koja su sami slali, mnogi izveli zaključak da se može, a katkad da se i treba, svojevolumno napustiti vojna obveza i vratiti se kući. Takvu mogućnost, međutim, kraljevska vojska nije htjela dopustiti; štoviše, ona se nastojala obračunati i s izraženim mišljenjem o takvoj želji vojnika ili njihove rodbine. Vojna je cenzura oštro pazila na dopisivanje vojnika s rodbinom i prijateljima, a vojska je dobila u tome i podršku upravnih vlasti koje su pratile pisma rodbine i prijatelja upućena vojnicima. Kad bi se tako pronašlo neko pismo sa sadržajem koji su vlasti ocijenile neprimiranim ili opasnim, pokrenut je čitav istražni postupak kako u vojsci tako i među civilima. Po ustaljenom obrascu odnosa organa vlasti spram hrvatskih seljaka ti su postupci u pravilu bili popraćeni nasiljem od određivanja pritvora za vojnike do uhićenja rodbine ili prijatelja u mjestu odakle je pismo upućeno. Sljedile su kazne od nekoliko dana zatvora do nekoliko mjeseci (ove su posljednje obično izricali sudovi) - kako za vojnike tako i za njihove rođake i prijatelje. O tome ćemo navesti samo nekoliko primjera. Sačuvana građa ne omogućuje izradu tabelarnih prikaza, ali posvjedočuje da je takvih slučajeva bilo mnogo gotovo od početka Kraljevstva SHS pa sve do 1925. godine. Izražavanje nezadovoljstva vojskom posredstvom pisama bilo je osobito rasprostranjeno u sjeverozapadnoj Hrvatskoj.⁴⁹ U travnju 1921. Stjepan Čukelj iz Laza pisao je sinu, novaku u Kragujevcu, da će uskoro biti proglašena republika pa da neće više biti obveze služenja kraljevske vojske; zbog tog pisma bio je pokrenut kazneni postupak protiv oca i sina, ali o rezultatima tog uređivanja nema daljnjih podataka.⁵⁰ Od lipnja do studenog 1921. trajala je istraga protiv Imbre Posavca iz Prasčevca zbog toga što je pisao svom prijatelju u vojsci o skupštini HRSS-a i o mogućnosti proglašenja republike kao i o ublažavanju pa i ukidanju vojne obveze.⁵¹ Vojnik-novak Stjepan Vranić, koji se nalazio u Ptuju, pisao je svojoj rodbini u selo Pobjenik blizu Čazme, o tome da će vojni rok biti skraćen ili ukinut; do te pretpostavke došao je vjerojatno na temelju vijesti o mogućnosti proglašenja republike od strane HRSS-a. Pismo je izazvalo opsežnu istragu, ali nema podataka kako je završila.⁵² Potkraj 1921. pokrenuta je istraga protiv jedne majke iz Knezgorice koja je pisala sinu-novaku u Sarajevo nagovarajući ga da pobjegne iz vojske; prigodom istrage i majka i sin su uhićeni, proveli su neko vrijeme u zatvoru,

⁴⁹ U jednom istražnom postupku iz 1923. godine ističe se da samo novaci iz Hrvatske pišu takva pisma, odnosno da ih dobivaju od rodbine i prijatelja. Tada je državni odvjetnik istaknuo da se takva pojava može osuditi samo politički, ali je unatoč tome bilo mnogo zatvorskih kazni. (HDA, PRPU 6 - 14 4197 Prs 1923.).

⁵⁰ HDA, PRZV 6 - 14 9783 Prs 1921.

⁵¹ Isto, 6 - 14 11694 Prs 1921.

⁵² Isto, 6 - 14 11758 Prs 1921.

ali nema podataka kako je taj slučaj završen.⁵³ Uoči čuvene Borongajske skupštine HRSS-a održane 15. travnja 1923. u Zagrebu⁵⁴ dvojici novaka koji su se nalazili u Kosovskoj Mitrovici pisala je rodbina iz sela Čista Mlaka pokraj Dugog sela "da bu se", poslije 15. travnja, "znalo kaj bu bilo" - republika ili ne. Ministarstvo vojske i mornarice uz pomoć upravnih vlasti zbog toga je pokrenulo opsežnu istragu i protiv novaka i protiv rodbine.⁵⁵ U svibnju 1923. pokrenuta je opsežna istraga zbog dva pisma koja su pisali vojnici-novaci iz Kastva općinskom poglavarstvu, odnosno rodbini opisujući život u vojsci, ponajviše - glad i nečistoću. U istragu su bili upleteni i civilni upravni organi, a cijeli je slučaj završen s 14 dana zatvora za jednoga od novaka (drugoga nisu uspjeli identificirati).⁵⁶ U povodu pisma seljaka Mile Tomičića iz Lovinca upućenog u SAD roditeljima jednog novaka pokrenuta je opsežna istraga; o pismu je Ministarstvo vojske i mornarice u Beogradu izvijestilo "jugoslovensko poslanstvo" u Francuskoj, pa je istraga, o rezultatu o kojem nema podataka, trajala duže nego inače.⁵⁷

6.

Kao zaključak ovoga kraćeg prikaza odnosa hrvatskog seljaštva spram izvršenja vojne obveze može se konstatirati da su u razdoblju intenzivne i nasilne karađorđevićevske centralizacije i unitarizacije (1918.-1925.) hrvatski seljaci odbijali način i trajanje vojne obveze. Osobito je masovno to odbijanje bilo tijekom 1919. i 1920. što su pokazali brojni primjeri, a navlastito velika seljačka buna u sjeverozapadnoj Hrvatskoj rujna 1920. Hrvatski su seljaci na taj način iskazivali svoje nezadovoljstvo uspostavljenom državom; ona je i u pitanju vojne obveze u Hrvatsku unijela potpuno novu praksu u odnosu na austro-ugarsku vojsku - od novačenja i odgovornosti za izvršenje te vojne obveze do opskrbe vojne komore i pričuvne vojne vježbe, a usto se pri tome obilato služila nasiljem. Seljačko nezadovoljstvo poticala je i propaganda HPSS-a, odnosno HRSS-a, kao i povratnika iz Rusije, odnosno socijalista-komunista, iako su te političke organizacije odnosno grupacije propagirale odbijanje vojne obveze iz različitih razloga. Organi vlasti su propagandu i jednih i drugih smatrali veoma opasnom, pa su nastojali ponajviše nasiljem iskorijeniti i svaku pomisao o odbijanju vojne obveze; štoviše, kazne za nagovaranje na neposluš bile su oštrije nego za samo odbijanje. Ipak, svojim postupcima spram vojnih obveznika, bilo novaka bilo rezervista, koji su pokušavali izbjeći vojnu obvezu, pa čak i prema njihovoj rodbini kad ih je pokušala zaštititi, karađorđevićevske su vlasti pokazale da neće trpjeti otpor. Nasilje vojske te upravnih vlasti, a navlastito žandarmerije, spram vojnih neposlušnika - od kundačenja i batinanja do ubojstava i dugotrajnih kazni zatvora - postalo je obrazac ponašanja vlasti spram hrvatskih seljaka kad god bi oni pokazali svoje nezadovoljstvo i u naslovljenom razdoblju i kasnije.

⁵³ Isto, PRPU 6 -14 14602 Prs 1921.

⁵⁴ B. Janjatović, Stjepan Radić i kraljevski panduri; odjeci Borongajske skupštine 1921., Časopis za suvremenu povijest, 2/1994, 277-297.

⁵⁵ HDA, PRPU 6 - 14 6054 Prs 1921.

⁵⁶ Janjatović, Kastavci, n. dj.

⁵⁷ HDA, 6 - 14 5819 Prs 1923.

Zusammenfassung

DIE KROATISCHEN BAUERN UND DIE FRAGE DES
MILITÄRDIENSTES 1918-1925

Bosiljka Janjatović

Während der intensiven und zwangsweisen Zentralisierung und Unitarisierung, die zwischen 1918 und 1925 unter den Karadjordjevićs erfolgte, lehnten die kroatischen Bauern Art und Dauer aller Arten von Militärdienst ab, von der Rekrutierung bis hin zum Reservedienst, Übungsdienst und zur Versorgung der Militärkammer mit Zugvieh. Besonders massenhaft war diese Ablehnung im Laufe der Jahre 1919 und 1920, was an zahlreichen Beispielen zu belegen ist, insbesondere aber am Bauernaufstand im nordwestlichen Kroatien, im September 1920. In diesem Aufstand zeigten die kroatischen Bauern offen ihre Unzufriedenheit mit dem erst kürzlich geschaffenen Königreich der Slowenen, Kroaten und Serben, eigentlich waren sie über die serbische Hegemonie empört. Der Staat hatte nämlich auch bei der Ausübung des Militärdienstes serbische Gewohnheiten, Bräuche und Gesetze eingeführt und wandte dabei viel Gewalt an - von körperlicher Züchtigung bis hin zum Mord an Wehrpflichtigen oder deren Familienmitgliedern bis zu langdauernden Verfahren. Diese Unzufriedenheit der Bauernschaft wurde von der nationalen (republikanischen) Bauernpartei unterstützt, und auch die Sozialisten und Kommunisten wirkten dahingehend, wenn auch aus ganz anderen Gründen. Die öffentlichen Behörden sahen das Wirken der einen und der anderen als etwas Bedrohliches an, und man war bestrebt, die Ablehnung und auch die Aufwiegelung zum Ungehorsam radikal auszurotten. Die Gewaltanwendung des Militärs, der Verwaltungsbehörden, insbesondere der Gendarmerie den kroatischen Bauern gegenüber, die wegen Nichtausführung und Ablehnung des Militärdienstes zur Anwendung gelangte, wurde sozusagen zum Verhaltensmuster des Regimes der kroatischen Bauernschaft gegenüber, die die zahlenmäßig größte Schicht des kroatischen Volkes darstellte das immer dann zur Anwendung gebracht wurde, wenn sich Unzufriedenheit abzeichnete.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

POSVEĆEN DVADESETPETOGODIŠNJOJ SURADNJI
HRVATSKIH I GRADIŠĆANSKIH POVJESNIKA

IZDAVAČ: Društvo za hrvatsku povjesnicu

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb

Ivan KAMPUŠ, Zagreb

Tomislav RAUKAR, Zagreb

Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUŠ

TAJNIK REDAKCIJE

Ivica PRLENDER

LEKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Društvo za hrvatsku povjesnicu

Zagreb, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet

Ul. Ivana Lučića 3

Narudžbe šaljite na navedenu adresu

Cijena ovog broja iznosi 130 kuna

Izdanje časopisa sufinancira

Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske

Slog i prijelom na kompjutoru: DENONA, Pergošićeva 8 – Zagreb

Tisak: KRATIS, Vrapčanska 15 – Zagreb, ožujak 1996.